

СЕКЦІЯ 3
РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ, НАУКИ, ОСВІТИ РЕГІОНУ
ТА ДУХОВНЕ ЖИТТЯ СЛОБОЖАН НА ТЛІ
РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ

Михайліченко М. А. (Суми)

«ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ»: ВИСТАВКА
У СУМСЬКОМУ НАУ

У березні 2017 р. в Сумах відкрилася виставка *«За Україну, за її волю»*, присвячена українським збройним формуванням часів революції 1917–1921 рр. Виставка цікава не лише артефактами доби Перших визвольних змагань, а й змістовною розповіддю про уніформу, озброєння і спорядження українських вояків. Дані матеріали є, власне, коротким переказом тієї інформації, з якою мають можливість ознайомитися відвідувачі.

Говорячи про українські збройні формування ХХ ст. починати варто з Легіону Українських січових стрільців (УСС). УСС були першим збройним формуванням, яке присягнуло на вірність Україні і заявило про себе як українська військова сила. Січові стрільці розробили власний однострій (у тому числі шапку-мазепинку), військову термінологію, систему військових звань на основі козацьких [9, с. 92–93].

З початком революції й активізацією українських організацій, відбувається українізація окремих частин російської армії і флоту. Для позначення національної приналежності широко використовувалися синьо-жовті стрічки, нашити на шапки, шинелі, гімнастерки [3, с. 812]. Після видання Третього універсалу встановлюються перші військові відзнаки для вояків українізованих частин. У грудні 1917 р. замість військових звань запроваджується система службових посад (ройовий, чотовий, сотник, курінний тощо). З'являються відзнаки за службовою посадою у вигляді шевронів зі срібного галуна. При цьому однострої залишалися старої російської армії. На приналежність до українського війська вказувала кокарда із зображенням архистратига Михаїла та сині ромбовидні накутники (петлиці) обшиті жовтим кантом. Це була перша спроба запровадження українських відзнак [5, с. 295]. Зауважимо, що у тогочасній

українській армії так і не було досягнуто одноманітності в знаках розрізнення. Як зазначав дослідник військової символіки, колишній офіцер армії УНР Микола Битинський *«на початку творення українських військових відділів уживання в них командних та рангових відзнак носило характер такої ж буйної різноманітності та подекуди анархії, як це було і з вибором та уживанням різноманітного військового одягу... новостворені військові частини в силу життєвої необхідності винаходили для себе самотійно та уживали своїх локальних систем, які між собою були дуже часто відмінні як внутрішньою структурою, так і зовнішнім виглядом»* [9, с. 95].

Деякі предмети уніформи та відзнак цього періоду можна побачити у експозиції. Це копія шапки-мазепинки січових стрільців; папаха із першим офіційним знаком розрізнення українських військовиків, який встановлений наказом по Військовому Секретарству УНР від 26 листопада 1917 р. Звертає на себе увагу безкозирка матроса Чорноморського флотського екіпажа з революційною кокардою, запровадженою на флоті наказом по Морському відомству від 16 квітня 1917 р. У експозиції також представлені: фото вояків російської армії із жовто-блакитними стрічками на гімнастержках; листівка *«Прапор Українського легіону»*, видана Бойовою управою українських січових стрільців; тиражний фотознімок, на якому зображені вояки 1-ї Української дивізії (*«синьожупанники»*).

За гетьманату Петра Скоропадського було відновлено військові звання, запроваджено нову систему рангових відзнак в яких було поєднано досвід німецької й російської армій. Було впроваджено клиновидні погони, круглу кокарду із *«сяйвом»* і зображенням тризубу. Така кокарда вживатиметься і у армії УНР.

За часи Директорії УНР також здійснювалися спроби уніфікації військових одностроїв. Історикам відомо 4 системи знаків розрізнення, які використовувалися, або мали бути запроваджені у армії УНР. Перша регламентувалася Наказом військам Дієвої армії УНР від 9 квітня 1919 р. Цим наказом впроваджувалися ромбовидні нарукавні знаки, зі смужками різного кольору і ширини. 24 квітня 1919 р. з'являється наказ Головної управи війська УНР від відповідно до якого у якості знаків розрізнення використовувалися петлиці і нарукавні *«чохли»* у формі трикутника з нашитими вище них шевронів.

Наказом Головної команди війська УНР від 30 липня 1919 р. ранги позначалися комбінацією крапок і смужок на петлицях. Наказ Головної управи війська УНР від 30 березня 1920 р. зафіксував останню зміну у знаках розрізнення. Цього разу військові ранги позначалися зірками і смужками, а генеральські – зображенням тризубу.

Українська галицька армія (УГА) мала окремий польовий однострій, (включав у себе головний убір – шапку-мазепинку), та відзнаки: характерні петлиці-зубчатки на комір мундиру та шинелі, що позначали рід військ, та нарукавні смужки («пружки»), що позначали ранг [9, с. 96–107].

Характеризуючи зміни у одностроях українських вояків зауважимо, що за весь час існування українських військових формацій не було досягнуто одноманітності уніформи. «Статутні» однострої шилися малими партіями та за приватними замовленнями, вояки переважно доношували старі російські та австрійські однострої. Судячи із тогочасних світлин, популярними були шинелі, бекеші і черкески, френчі, гімнастерки, кітелі, галіфе і бриджі різного крою, «козацькі» однострої (шапки зі шликами, шапки-«маньчжурки», жупани і чумарки, широкі шаровари). Взуття теж було різноманітним – чоботи різних фасонів, черевики з крагами і обмотками [1]. У деяких частинах (наприклад Сердюцька дивізія, Сірожупанна дивізія, 1-а і 2-а Синожупанні дивізії, 1-й кінний полк Чорних запорожців) існували власні однострої [3, с. 812–813; 5, с. 320–323]. У 1920 р. армія УНР отримала велику кількість польських одностроїв, а 17 піхотна бригада була обмундирована у британську уніформу [5, с. 328; 8].

З окремими зразками предметів українських одностроїв можна ознайомитися на виставці. Це копія кашкету вояка армії УНР; реконструкція знаків розрізнення козака Телеграфного куреню відповідно до наказу Головної управи війська УНР від 24 квітня 1919 р.; відзнака «Соборна Україна», яка в УГА широко використовувалася у якості шапкового знаку. У експозиції також представлене фото вояків, один з яких вдягнений в українську шинель-чумарку.

Українські військові формації використовували зброю і спорядження, яке залишилося у спадок армій-учасниць Першої світової війни. Деякі предмети озброєння і спорядження вояків українських військових формацій представлені у експозиції. Це

макети багнетів до гвинтівок Мосіна-Нагана та Манліхера; російського кинджалу-бебуту зразка 1907 р.; макет австро-угорської ручної гранати – Kugelrohrhandgranate; німецький бінокль фірми «*R. Treuer Berlin*»; австро-угорська піхотна («ліннеманівська») лопатка; підсумок для набоїв до гвинтівки системи Манліхера зр. 1895 р.; копія патронних сумок для набоїв до російської трьохлінійної гвинтівки; копії російської та австрійської сухарних сумок з їх вмістом; російський солдатський казанок зразку 1882 р., кілька зразків австро-угорських та російських водонесних фляг та інше.

Окремо слід сказати про світлини, які представлені на виставці. Так, звертає на себе увагу фото австро-угорського однорічника Юрія Курмановича. У 1918 р. він розпочав службу в австро-угорській армії, згодом служив в УГА, у 1919 р. закінчив старшинську артилерійську школу в Станіставі (нині Івано-Франківськ). Підхорунжий УГА Курманович брав участь у багатьох боях, перебував у польському полоні, хворів на тиф. З 1921 р. перебував на еміграції у Відні. Життю цієї людини була присвячена стаття «*Згадка про минуле*» у № 5 емігрантського журналу «*Вісті комбатанта*» за 1971 р. [4].

Дуже цінним фотодокументом є знімок трьох січових стрільців, одним з яких є Микола Стронський. Щирий патріот України, він був офіцером Легіону Січових Стрільців, згодом служив в УГА. Проте, повіривши у комуністичні ідеали, став одним з провідних діячів Комуністичної партії Західної України. У трагічному 1933 році він вкоротив собі життя пострілом у скроню [6; 7].

Деяко подібною була доля іншого українця – Василя Дерев'янка, фото якого також можна побачити у експозиції. Український революціонер, член УСДРП, він під час «*Денікінського наступу*» 1919 р. вступив на службу до Червоної Армії. Наприкінці 1921 р., під час боїв із повстанцями отамана Орлика, він застудився і у січні 1922 р. помер від ускладнень хвороби [11].

Особливістю виставки є те, що відвідувачі можуть потримати експонати в руках, а реконструйовані предмети уніформи навіть приміряти.

Отже, експозиція хоча й небагата на експонати, проте дозволяє реалізувати своє завдання – зробити вояків Перших

визвольних змагань ближчими до нас, сучасників. Тож запрошуємо усіх зацікавлених відвідати виставку «За Україну, за її волю», яка наразі розміщена у музеї історії Сумського національного аграрного університету.

Організатори виставки висловлюють щире вдячність Владиславу Куценку, Дмитру Адаменку, Сергію Перепічці, Валерію Ленченкову і Олегу Корнієнку за допомогу у підборі та атрибуції експонатів, представлених у експозиції.

Список використаних джерел та літератури

1. Василь Дерев'янка // Військово-історичний форум REIBERT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reibert.info/threads/tov-vasilij-derevjanko.395010/> (дата звернення 20.10.2017) – Назва з екрана.
2. Віртуальний музей УНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://muzejunr.io.ua/albim> (дата звернення 20.10.2017) – Назва з екрана.
3. Гломозда К. Відзнаки українського війська доби визвольних змагань // Історія Українського війська (1917–1995) / В. Гриневич, Л. Гриневич, Б. Якимович; Упорядник Я. Дашкевич. – Львів: Світ, 1996. – 840 с.
4. Згадка про минуле [Електронний ресурс] // Вісті комбатанта. – 1971. – №5. – Режим доступу: <http://kombatingwar.blogspot.com/search/label/1971%20№%205> (дата звернення 20.10.2017) – Назва з екрана.
5. Історія українського війська / Авт. кол.: М. Відейко, А. Галушка, В. Лободаєв, М. Майоров, Я. Примаченко, А. Руккас, Є. Синиця, О. Сокирко, А. Харук, Б. Черкас; Кер. проекту К. Галушко; Під заг. ред. В. Павлова. Громадський просвітницький проект «ЛІКВЕЗ. Історичний фронт». – Х., 2016. – 416 с.
6. Сенсаційне самогубство урядовця світського консулату у Львові // Діло. – 1933. – № 203. – С. 5.
7. [Товариш Стронського]. До історії жертв московського насилля. У другі роковини смерті Миколи Стронського / [Товариш Стронського] // Діло. – 1935. – № 204. – С. 54
8. Thomas N. *Armies of the Russo-Polish War 1919-21*: [англ.] / N. Thomas. – Oxford: Osprey publishing, 2014. – 48 p. – (Men-at-Arms; № 497).
9. Чмир М. Відзнаки військових звань Українських збройних формувань 1917-1921 рр. / Микола Чмир // Військово-історичний альманах. – К., 2001. – № 2(3). – С. 92–109.